

ЛІТ. ІНСТИТУТ ПІРНЯК
СІМЕЛЬ ІМНАЗІТ

В ПЛЕН-ЕРІ.

Вірші і проза

ІВАН А ФРАНКА.

Накладом Редакції „Літературно-Наукового Вістника“.

ІНБ. Ч. 535 7/11

У ЛЬВОВІ, 1899.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.74

F35

610

I. Мамо природо!

Мамо природо!
Хитра ти з біса!
Вказуєш серцю безмірні простори,
А жите замикаєш у клітку тісеньку,
В мікроскопійную клітку!
Уяву вабиш вічності фантомом,
А даєш нам на страву моменти,
Самі короткі моменти!
В душах розпалюєш дивні огні і бажаня і тугу,
А потім працюєш що сили,
Щоб погасити, здусити, притлумить
Пориви, що ти сама-ж розбудила.
Ллєш на них дійсности воду холодну,
Куєш їх в матеріялізму кайдани,
Розчарованєм цупко обпалюєш крила...
Цинічно, мамо, і немилосерно
Мечеш ти те, що найвисше, найкрасше,
Чим величать ся-б могла віковічно
Як архітвором —
Свиням під ноги.

В ПЛЕН-ЕРІ.

1

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

І не вже-ж ти не бачиш (здасть ся,
 Мільонами своїх очей
 Могла-б побачити що-дещо!),
 Скільки горя, зовсім непотрібного горя,
 Скільки муки, нічим невтишимої муки
 Завдаєш ти цинізмом отим
 Найніжнійшим, найліпшим, найкрасним
 Поміж твоїх дітей?
 І не вже-ж зрозуміть ти не можеш
 (Та сума мізку, що день в день, рік-річно
 Витворюєш, повинна би, здасть ся,
 Порозуміть що-дещо!),
 Що пора би покинуть старії шаблони,
 Добрі для всяких амеб, протозоїв,
 Ехінодермів та міксоміцетів!
 Що вивчена на них твоя
 Економія марнотратства
 Не згожа для людей, для душ людських,
 Як не згожий осел
 До гри на фортепяні.

Подумай, мамо! Тут на сій планеті
 Скінчив ся вже твій творчий Sturm und Drang;
 Той надмір сил і соків і тепла
 Вже вичерпавсь і замкнена на віки
 Твоя тут творча кар'єра.
 Що ти могла найвишого створити,
 Се чоловік. Із сих матеріялів,
 Які тут маєш під рукою,
 Хоч як не дмись,
 Нічого кращого створить не зможеш.
 Тож час би, мамо, як Зевес еллінський
 (На що вже пан був строгий і скептичний!)
 Сказати собі: спочину вже тепер!
 Признати: отсе я гарне сотворила!
 І заходить ся сему архітвору
 Створити рай такий як слід:
 Не дерева, грушки і ябка й фіги,
 А рай в його нутрі,

Гармонію чутя і волі,
Думок і діл, бажаня і знаня.

Ех, мамо, мамо!
Довгі столітя,
Тисячолітя ти водила нас за ніс,
Манила у безмежній пустині
Фантомами безсмертя
І перспективами метафізичних
Радощів ціль елізейських
Ти заставляла нас за ті фантоми
Пролити море крові й сліз;
За них горіли стоси,
Скрипіли колеса тортур,
Розпалені кліщі живес рвали мясо,
І мільйони, мільйони серць
Безмежна шарпала роспука.
І щож, в кінці догдунали ся ми,
Що ті фантоми є фантоми
Не варті мук і крові і стражданя,
Що се є наші власні твори.
Так кицька в зеркалі безодню бачить, поки
Домацаєсь, що в нїм — нема нічого.

Тріумф! Тріумф!
За десять тисяч літ важкої праці
Цивілізації доходимо в кінці
До тої точки, до якої кицька
Доходить за пять хвиль.
І вздрівши, що за зеркалом нема нічого,
Ми льотікою кицьки заключили,
Що й взагалі нема безодні,
Нема нічого, лиш атом, момент
І рух молекулярний.
І ми були готові наплювати
На всі ті мрії, туги і бажаня,
На всі ті безконечні перспективи,
Що ти сама-ж нам, мамо,
Вложила в душу.

Були готові згідно відішхнути
 І потоптати найвище і найкрасше
 З всегó, що ти дала нам, мамо,
 Те, чим сьвяте, високе і величне
 Житє людськєє.

Сьмієш ся, мамо?
 Ти добре знаєш: се не може бути,
 Се лиш хвилинка боротьби, зневіря,
 Яких ти бачила вже мільйони.
 Ти добре знаєш: ми твої є діти,
 Слабі, нікчемні і капризні діти
 І трошка рознервовані над міру,
 Та всеж твої і рідні й найлюбійші.
 І мусимо тебе любити, мамо!
 І хоч цікавим оком піддивились
 Твої слабі й негарнії місця,
 І здерли маску сьвятости з лица,
 Розвіяли рожевий, поетичний
 Туман, що ти вкривалась ним так довго,
 Пізнали зблизька твій варетат,
 Пізнали, як господарюєш ти, —
 То за старим туманом поетичним
 Ми тисячі таких красот відкрили,
 Таких чудес і чарів,
 Що серце й ум в них тóнуть, як у морі.

І — що найвище: ми
 Самих себе відкрили!
 Відкрили власну душу,
 Заглянули в варетат своїх думок,
 Свого чутя, бажаня і змаганя.
 І там твою пізнали руку, мамо,
 Твої закони.
 В тих снах пустих, в ілюзіях відвічних
 Побачили таку-ж реальну дійсність,
 Такі-ж великі явища, як в зорях,
 В Нятари реві, в скелях Гімалаяї.

І тут, у власному нутрі
 Ми віднайшли все те, що, бачилось,
 Утратили в зовнішньому околі:
 Гармонію і вічність і безмежність
 І всі рожеві блиски ідеалу.
 Нехай жите — момент і зложене з моментів,
 Ми вічність носимо в душі.
 Нехай жите — борба жорстока, дика, —
 А в сфері духа є лиш різнородність.

Ріжні тони, ріжні фарби,
 Ріжні сили і змагання,
 Мов тисячострунна арфа,
 Та всім струнам стрій один.

Кождий тон і кождий відтінь,
 То момент один, промінчик,
 Але в кожному моменті
 Сьєє вічності огонь.

II. Щ у є а.

В корчі при березі, обслонена крутими лозовими гн-
 ляками, лежить здорова щука. Вона спить. Помаленьку вона
 рознімає свою пащеку і випускає воду зівамп. Лежачи
 животом на м'яккім намулі вона легесенько грає в воді
 червонуватими крилами і хвостом. Її відкриті очи не ба-
 чуть нічого. Вона спить як добре поліно, а в її рибячій
 мізку мов легенькі хмарки пролітають невиразні мрії.

Ось в її уяві мигнув учорашній клень. Бестія собача!
 Як добре вона засіла була на него в шуварі! Цілком
 укрила ся. І він не бачив її. Риючись своїм тупим ротом
 у намулі він наблизив ся до неї зовсім, зовсім... І вона
 раптом кинулась на него, та що з того! В однім перечи-
 слила ся. Клень був крихітку за великий для її пащеки.
 Вона на хвилину почувала його голову між своїми зубами.
 Але в тій хвилі клень махнув хвостом, крепко вдарив ним
 воду і торкнувши її головою в живіт, шмигнув у корч. От

бестия! От поганець! Щука крізь сон гнівно замахала підчеревними крилами і посунула ся пів цаля наперед. При тім вона торкнула ся носом до гилячки і прокинулась.

Рибячий мозок не вдержує вражінь так, як наш. Прокинувши ся щука вже не тямилла того, що їй снило ся. Не рушаючи ся з місця вона повела тим оком, що гляділо до плеса. Що то там чувати? Чи не воює проклята видра?

При згадці про видру у щуки затремтіло хребетне крило. Там на хребті у неї ще болів шрам від видриних зубів. Щука вже не тямить докладно, коли се було, — її память не сягає дальше вчорашнього дня, — але страх перед видрою, се у неї не нинішнє або вчорашнє вражінє, а відвічна, родова традиція, що разом з нею викльовує ся на світ із матірньої ікри. В тім страхі щука родить ся і виховуєть ся. Той страх гонить її весь вік, не покидає ні в день, ні в ночі. Правда, в день сей ворог не такий страшний, в день він і сам звичайно мусить ховати ся перед иньшими, сильнішими ворогами, то й щука в день у воді пан. Але в ночі! В ночі щука спить, а видра гуляє. І ось від тисячних поколінь у неї набираєть ся мудрість, як хоронити себе в ночі від видри. Хоч яка приятелька широкого плеса, глибоких вирів, вільного водяного простору, щука на ніч з нужди та з мусу ховаєть ся понід береги, в шувар або в ломачє та гилячє, шукає таких криївок, де-б видра не могла добачити її, або навіть добачивши не могла-б несподівано дістати її в лапи, мусіла-б продирати ся до неї, бовтати ся — і збудити свою жертву та нагнати її до втеки.

Недвижно лежить щука на своїй мягкій постелі, ослонена крутими лозовими гиляками. В плесі тихо. Сонце недавно зійшло і скісним промінем золотить саму середину плеса, лишаючи в тіни саме той беріг, під котрим лежить щука. З холодної води піднімає ся проти сонця легесенька сива пара. Тихо-тихо сковзаєть ся вода в плесі, гладка мов зеркало. Не чути нічогоїсінько. Ні один найменший рух не торкає водяного спокою. Дрібнесенькі рибки, що в день тисячами снують під поверхністю води і що хвиля витпикають свої ротки на повітрі, тепер ще сплять по криївках. Он тут безпосередно під щукою, на гладкому глиня-

стому дні дримає ціла череда товстопузих ковблів. Вони лежать один коло одного, грубенькі і красенькі мов курята на сідалі. Шука ширше рознимає рот побачивши їх. Смячні бестпони, нема що казати! Але їй ще не пора снідати. Ще вода холодна, в жолудку ще чує решту вчорашньої плотниці, а в холодній воді вона не травить ся так швидко. А про те сам вид тих невинних, товстеньких та повільних ковблів розрадував щучине серце. Що за приємні сотворіня! Щуді робить ся саентиментально на душі. Вона любить ковбликів — не менше широ, не менше ніжно, як пани своїх підданих, як пастухи своїх овець. Тепер, поки ще не голодна, вона готова-б притиснути до свого серця першого-ліпшого з них, або і всіх. Коли-б тільки дали ся! Та ба! Ті дурники боять ся її, не вірять їй і вона мусить хитрощами наближати ся, підкрадати ся до них, мусить силою задержувати їх, щоб не тікали. А що рук у неї нема, тільки зуби в роті, то дуже часто ті бідні добряки замість на її закоханому серці опиняють ся в її голодному животі. Ай, як се сумно! Але щож, вона сему не винна. Вона так любить тих бідних, добрих, грубеньких ковбликів, а любов коли раз опанує щучине серце, робить ся непереможною. Нічого проти неї не вдіеш.

Та гов! Щось хлюпнуло ся в воді. Пішла легенька хвиля і полоскотала шуку по боках. Що се таке? Шука не рушаєть ся з місця, але надслухує. Сонна ліннвієть ще держить у обіймах її тіло. Що се таке хлюпаєть ся в воді? Се не видра. О, видрине хлюпанс вона знає! Видра чалапкає по воді так грубо, голосно, а потім дас нурця і щезає зовсім, бігаючи по дні. — а тут щось иньше. Шука лежить на своїм місці, обернена мордою против води, і не бачить нічого. Надслухує, ліннво рушаючи крилами, але не бачить нічого. Плюскіт затих, тільки поверхнієть плеса все морщить ся; легесенькі гребені хвиль набігають один за одним і тихенько доскочуть шуку по боках, по мягкім, лускатім животі. Лоскочуть, нестать її і вона немов засипляє на ново. Вона чує себе безпечною в своїй схованці з поплутаних, крутих гияк, пеньків і коріня. Який ворог побачить її тут? Хто може досягти її? Хто буде надіяти ся, що вона тут? А ось коло неї хиба не лежить

груба вербова гиліа, так само сіра, так само слизька, бо обросла водяним мохом, так само проста і острокінчаста, як щука? Кілько разів се поліно, занесене сюди повію, було найліпшим захистом для щуки! Здалека дивлячи ся — два поліна під берегом лежать. Навіть старий рибак Сарабрин пару разів спіймав ся на сю хитрість. Раз навіть, утомлений довгим і даремним лаженєм по річці, він ідучи поуз отсего корча і побачивши ті два поліна, гнівно торкнув їх бовтом і пробуркотів:

— От іще помана не поліно, зовсім подібне до щуки!

І яка-ж була його гризота, коли та „помана не поліно“ при дотику його бовта що сили вдарила хвостом і зігнувши ся в півколесо, кинула ся стрілою навпростець, гупнула його в живіт мов добрий цуцник і вдаривши ще раз хвостом по воді, скрутила ся і щезла в глибокім плесі.

— Тьфу та нек на тебе! — бурчав Сарабрин. — Ото! А се й справді щука була, Бог би її побив! Ото! А я дурень ще й торкаю її бовтом під ніс, а сак на плечах держу. Ну, чи видів хто такого дурня, як я, га? Таку здоровенну щуку самохить із рук пустити!

Старий Сарабрин міг легко потішити ся. Таких дурнів, як він, було і є далеко більше на світі, ніж йому здавало ся в хвилі пересердя.

От хоч би взяти Антошка, Сарабринового сина. Хлопчище вже здоровий, другий рік пастушить. Здавалось би, що й глузди в голові має. А з отсею самою щукою яку мав пригоду! Адже перед тижнем узяв його батько з собою на рибу.

— Ходи Антошку, — мовив він, прикликавши його до себе з другого кінця величезного громадського пасовиска. — Ось тут у Горбачевім плесі здоровенна щука є. Я колись то мало не вчепив її в сак, але бою ся, щоб не продерла. (Старий збрехав. Йому встидно було признати ся, що самохить сподовив щуку, принявши її за поліно). Так от я виніс волочок. Ходи, роздягни ся! Затягнемо пару разів, а певно буде наша!

Антошко не дуже радо послухав батька.

— Вода холодна! — мовив він.

— Та де тобі холодна! Ади, як пече сонце! Вода як літепло.

— Глибоко там.

— Не бій ся! Ти підеш плитшим берегом, а я глубшим.

Врешті хлопець роздяг ся. Полізли в воду, затагли волочок раз — нема щуки; затагли другий раз — нема. Ідуть чим раз у глубшу воду, а батько знай шепче та напучує сина.

— Осторожно, хлопче! Пильнуй ся! Ось тут під сей корч заставмо. Тут вона мусить бути. Скоро тільки торкне ся в сіти; зараз піднімай своє крило!

— Добре, татку, — мовить хлопець, а сам аж зубами січе та тремтить — не то від холоду, а не то від нервового напруження ожиданки і зо страху, щоб як небудь не випустити таку велику щуку.

Обставили корч.

— Уважно хлопче! — крикнув батько і гуркнув бовтом між гиляки. А щука власне сиділа в тім корчи. Вона бачила рибаків, бачила, як вони затагали сіть, але що як раз була по добрім обіді, вловивши порядного кленя, то й не квапила ся втікати. Аж булькіт води від бовта перелякав її мов удар і вона що сили вдарила головою в сіть.

— Піднімай! Піднімай! — скрикнув старий батько. — Щука є!

Еге, є! Хлопчище зо страху і з холоду стратив притомність і замість підняти спідній кінець в правий бік, він підняв його в лівий — отворив щуці широкі ворота. Вона тільки раз булькнула, показала Сарабринови хвіст тай шмигнула куди очи бачуть. А старий став мов осуджений.

— Ну, Антошку, — промовив він. — Я думав, що як я вмру, то найбільшого дурня на сьвіті не стане. А тепер бачу, що ще більшого лишу по собі.

— Або я вам не казав? — добродушно і жалібно промовив Антошко. І оба тремтячи з холоду і зворушеня вилізли з води.

В ПЛЕН-ЕРІ.

2

Щука не добре й розуміла всю вагу сеї пригоди. Її рибячий мозок під впливом довговікової традиції далеко більше бояв ся видри, ніж чоловіка, і звичайно втікши вперед руе рибаків вона й не міркувала гаразд, як близько була смерти.

І в отсій хвилі вона не міркувала сего. Вода була ще холодна, травлене в її животі йшло лїниво і вона не дбаючи на легенький плюскіт, що доходив до неї з дальших закрутів річки, лежала собі, не то дрїмаючи, не то колишучись у мріях. Про що марила вона? Певно про те, як то вона на сніданє проковтне пару отих ковблків, що в такім іділлічнім настрою лежали на дні вирка онтам перед її очима. А на обід, коли сонце пригріє, вода потепліє і їсти дуже захочеть ся, вона мусить зловити кленя, одного з тих грубих, тупорилих та лїневих водяних джигунів, що нажерши ся всякого хробацтва в полудне випливають на верх і горді на свої пишні червоні крила шпацїрують собі до сонця, тягаючи за собою цілі рої тої глупої дїтвори, дрібних плотичок та соняшниць. Хоч би там не знати що, а вона мусить одному з них сьогодні зробити капут! Та вже сьогодні вона не буде така дурна, як була вчора, не кпне ся на найбільшого, того череватого, завбільшки з підсвинка. Цур йому, старому валилові! Нехай дожидаєть ся Сарабрїна. Вона вибере собі котрогось меншого. І так їх у отьому плесї є з пів копи. Правда, тепер їх не видно, драбугів! Вони сплять у печерах, під колодами та в глибоких норах у опоці на самім дні. Там вони безпечні і від видри і від щуки. Але нехай тільки пригріє, вже вони як непишні повилазять із своїх нор, а тоді побачимо!...

Гай, гай! Щучині мрії! Чим ви певнійші, близші здійснення від людських?

В тій хвилі, коли щука оттак уклала собі денний порядок нинїшньої днини, ми побачили її. З одним товаришем ми вибрали ся рано на рибу. На Горбачево плесо ми мали свій плян, бачивши вчора, як здоровенна щука бовгнула ся в шуварі ловлячи кленя. От ми й вийшли рано, знаючи, що в ту пору — була сема година — щуки ще сплять при березї, і міркуючи, що застанемо її десь на гнїзді. Правда, вода була ще холодна, але нам се було

байдуже. Тихесенько розвинувши волочок ми наближали ся до найглубшої частини плеса, держачи ся близько берегів, оброслих густими дозовими корчами і силкуючи ся робити як найменше шуму і плюскоту.

Наша праця була не даремна. Майже під кождим корчем ми захопували то кленя, то окуня, то плотницю, що плюснувши ся два-три рази в волочку, мандрували до нашої рибацької торби. Але великої щуки не було.

Вода в плесі була чим далі, тим глубша. Ми знали, що там, де береги стіснили ся і творять неначе гирло, обставлене з обох берегів грубими коренастими вербами, вода була глубока майже на два метри. Там нам не зайти і коли наша знайома щука там ночує, то ми не зробимо їй нічого. Але про те ми йшли осторожно далі, доки дозволяла водяна глубінь.

— Ось вона! Ось вона! — прошептав мій товариш, зупинячи ся недвижно на місці і моргаючи очима в той бік, де лежала щука.

Я побачив її майже рівночасно.

— Заходи під беріг! Під самий беріг! — шепнув я товаришеви.

За кілька секунд наш волочок вигненим луком обхупував той корч, під котрим сиділа щука. Правда, задля гнляк, що стирчали в різні боки в воді, годі було добре заставити і затагнувши волочок ми ще з мінуту поправляли його, щоб добре було підняти. Рівночасно я не зводив очей із щуки. Вона також побачила мене, бо не рушаючи ся з місця нараз живо замахала черевними крилами, немов збираючи ся скочити.

— Добре стоїш? — запитав я товариша.

— Добре. Бовтай!

Та щука не чекала бовтаня. Почувши наш голос вона як стріла рушила просто на мене. Між мною і берегом було ще досить вільного місця, котрого задля водяної течії годі було обставити сітю. Сюди вона міркувала прошмигнути, так як певно нераз уже прошмигнула иньшим рибакам. Та я був приготований на сю хитрість. Сильним ударом бовта я перегородив їй дорогу і змусив щуку викрутити ся півколесом на ліво. Вона тільки моргнула передо

мною своїм широким як праник хвостом і щезла в глибині. Та я був спокійний. Я знав, що тут вона не втече від нас. Ще один удар бовта і щука що сили гоїнула ся в волочок.

— До гори!

Снід волочка підлетів до гори, середина утворила глибоку зачеревину, а в ній мов у довгій а вузькій кліти шибала собою щука.

— В зад! В зад! На мілку воду! — крикнув я товаришеви, і звільна, обережно, держачи краї волока понад водою, ми вийшли на плитше плесо.

— Гов! Чи не втекла вона? — з острахом запитав товариш. — Якось не чути її в волоці.

Ми приперли волочок до берега і живо підняли його весь над воду. Крізь очка забіліло ся широке, товсте щучине черево.

— А, здорові, кумо! — крикнули ми радісно. — Просимо ближше!

Щука почала кидати ся в сіти, але се вже була даремна праця. Я вхопив її обіруч, щоб не продерла сіти, товариш зібрав крила волочка і за хвилию оба ми разом зі щукою були на березі.

— А, добрий день вам, кумасю! От де ми з вами здибали ся!

Щука кидала ся завзято в траві, поки ми передягали ся в сухе шматє.

III. Odi profanum vulgus.

I.

Почало ся від того, що у старої Василихи здохла корова. Три дни вона плакала за нею, як за рідною матірю. І Петрусь плакав. Бо хоча ціле літо він мучив ся водячи її на воловоді пасти попри дороги і по межах, а про те знав уже — йому було 11 літ — що вона, так сказати, держала їх обоє на світі, його і бабу Василиху. А тепер, коли корова зірвавши ся в ночи з посторонка, вискочила з подвіря, вскочила у панську конюшину, напасла ся її

з росою і рано здохла, Петрусь чув своїм дитячим серцем, що надходить якесь лихо, хоч і не знав, яке воно буде і на чийй голові окошиться ся.

Четвертого дня, коли корову вже давно обдерли зо шкури і закопали і коли Василюха продала шкуру, вона троха заспокоїла ся. Її очі були ще червоні, лице по-жовкло і поморщило ся як порожний мішок і прикликавши Петруся, що сумний, без діла нипав по подвірю, вона мовила до него:

— Петрусю!

— Га!

— Збирай ся, дитино, поїдемо до Львова.

— А то чого до Львова?

— Заведу тебе до твого тата.

— До могого...

— Так, небоже. Я не можу тебе довше держати.

Доки була корова — вона обтерла собі запаскою сухі очі — А тепер що ти будеш робити у мене? І чим нам жити? Зима недалеко. У мене нема ні поля, ні рілі, нема збіжжя ані бульби. Є оборіжжя сїна, що було зладжене для корови, ну, але що мені тепер з него? Спродам, хату замкну і піду в комірне. А з тобою що буду робити? Тпх п'ять ринських, що дає твій тато на твоє удержанє, на нас обоє не вистарчить. Поки була корова, я продавала молоко, то було за що жити, а тепер...

Страта корови, то була та „чортова дірочка“, в котру пішли всі надії, всі радости, всі помисли бідної Василюхи.

Петрусь стояв перед нею мов облитий зимною водою. Його губенята поблідли, очі витріщили ся. Він довго надумував ся, поки ввінці промовив:

— А як тато не прийме мене?

— То нехай собі робить з тобою, що хоче! — з серцем промовила Василюха. — Не хочу його грошей і тебе далі тримати не можу! Щож то, я невільниця яка? Не досить, що одинайцять літ промучила ся з тобою?

Петрусь похилив голову і заплакав. Баба відвернула ся — їй самій серце крайлось, а ся дитина, чужа, „панська“ дитина, за одинайцять літ успіла прирости їй до серця.

Але що було робити? Треба було відірвати її. Нужда не тітка, а зима не мати.

— Ну, ну, не плач дурний! — мовила вона. — Твій тато також не зьвір. Хоч досі він не хотів бачити тебе, але тепер, як побачить, то певно прийме. Ади, який ти виріс у мене!

І вона ласкаво погладила його кучеряву головку.

— Не бій ся! Тато дасть тебе до ремесла, навчш ся чогось у Львові, будеш чоловіком. А тут на селі що з тебе буде? Пастух, наймит, попихач і більше нічого.

Петрусь обтер сльози з лица. Його очи світили ся як дві іскорки. В них горіла цікавість. Він досі ніколи ще не бачив Львова, не бачив свого тата — гарного, молодого пана, що платить бабі по 5 ринських місячно за його удержанс. І в його головці під впливом бабиних слів почали вже роєм тиснути ся картини високих-високих домів, великих вікон, блискучих вистав, освітлених нічу вулиць, про які так часто розповідала йому баба Василиха. Весело він почав збирати ся в дорогу до Львова.

Другого дня раненько обос з бабою пішли пішки до найближшої стації залізниці, щоби відси дістати ся до Львова. Баба мала за пазухою пів хліба, головку чісника і крихту соли, а в окремій шматині завинене посьвідчене від пароха і від начальника громади, що хлопчик Петро Гарасимів *illegitimi thori*, вроджений і охрещений в тім селі, пробував досі на вихованю у Олени Василихи. Окремо посьвідчувала учителька, що Петро Гарасимів учащав три роки до сільської школи і скінчив її з дуже добрим поступом.

Се була вся амуніція, з якою Петрусь під проводом баби Василихи одного гарного осінного дня вирушив здобувати світ.

II.

В редакції одного поступового і демократичного львівського дневника власне скінчила ся робуча пора. Хлопець з друкарні сказав, що „скриптів“ на нині досить. Шеф редакції зараз кинув перо, надів пальто і пішов до дру-

карні, щоб роздивити весь даний і наскладаний матеріял і зложити з него цілість нумеру. Співробітники при своїх бюрках мовчки кінчать кожний свою роботу. Чути скрип пер, шелест паперу, бряк ножиць. Дехто скінчивши писане кидає перо і віддиhaє. Інший клеє під носом, не можучи вбгати в одно реченє те, що йому хочеть ся.

Тишу перервав заграничний політик, що дописавши своє пензум зірвав ся з місця мов опарений і перевернув крісло, на котрім сидів доси.

Заграничний політик.

А чорт! Скажіть ся ви зі своїми Бісмарками, Іледетонами, Конґами та Булянжерами! Аж голова тріскає від усіх тих дурниць. І по що все те перемелювати? Чи тото хто читає? А як читає, то що йому з того прийде? Адже найрозумнійший може здуріти від сего. Се кондензована бляга, екстракт глупоти і дурисьвітства.

Критик (не підводячи голови від роботи).

Хоч раз пан Вінкентий оцінив свою працю так, як вона того варта.

Заграничний політик.

Скажіть докладнійше: працю всіх нас, газетярів.

Внутрішній політик.

Перепрашаю, я не давав уповажнення говорити в моім імени. Ми демократи: кожний відповідає за себе.

Критик.

І пише дурниці на власну руку.

Репортер.

Er ist ein Narr auf seine eigne Hand.

Заграничний політик.

Розуміть ся, репортери всюди мають першенство.

Репортер.

Тільки не перед дипломатами.

Внутрішній політик (скінчивши роботу, встає).

Панове, тільки без зайвих компліментів. Займім ся якоюсь реальнішою роботою. Устроюємо снідане?

Всі.

Добре, добре!

Внутрішній політик.

Складка! (Всі складають по шістці).

Критик.

А я забавлю ся в пророка і провозвіщу, що зараз сюди прибудуть професор Бомба і артист Битва.

Почувши се пророцтво, всі з реготом обернули ся до вікон і побачили на тротоарі обох згаданих панів, що серед живої розмови йшли до редакції на звичайне батякане. Коли вийшли, внутрішній політик не давши їм ані привитати ся, ані сісти, здер з них по шістці складки, а потім вийшов до адміністраційного льокалю, щоб наказати слугі, кілька горілки, булок, шинки і т. и. має принести.

Професор (високий, грубий, рудий, з апоплектичним лицем, громовим голосом).

Kreuzbombenelement! Не люблю того!

Критик (флегматично).

А по що професор дав шістку?

Професор.

Не про шістку мова. Тут ось сей пан — пане малый, як пана ваблять? —

Артист.

Артист маляр Парафіянський, званий також Битва під Трунвальдом, do uslug pana profesora dobrodzieja.

Професор (усьміхаєть ся добродушно).

Но, но, того dobrodzieja дарую вам. Отже як сказано, не люблю тої вашої нової штуки, що ніби то обертаєть ся до вибранців з тонким смаком, а на ділі дурить сама себе

і хоче дурити нас, або вимагає від нас якихсь иньших нервів, ніж ті, якими наділила нас природа.

Артист.

Ściele się do stópek jaśnie wielmożnego pana. Я також не люблю цибулі ані її запаху.

Професор.

Як то? Як то? При чім тут цибуля?

Артист.

Вона не вимагає ніяких иньших нервів, ані ніякого смаку.

Професор.

То ніби виходить...?

Критик.

Ніби нічого не виходить. Я мушу стати в обороні цибулі. Люблю штуку, але й цибулі не дам плювати в лице.

Заграничний політик.

Ну, певно, се-ж часть твоєї національної традиції, твої сьвятощі.

Репортер.

Пане Парафіянський, árgoros! Сьогодні я бачив вашого мецената, того графіка, що ви мали з ним битву під Грунвальдом.

Артист.

Ого! А він чого тут шукає?

Репортер.

Стоїть в Європейськiм готелю, нр. 10, приїхав з якоюсь молодою дамою.

Заграничний політик

(стає перед професорам беручи ся за боки).

Пане професор! І по що вам того на старі літа? Я би бувши вислуженим і пенсіонованим —

в плен-єрі.

3

Професор (з гідністю).

Перепрашаю, невислуженим і суспендованим.

Заграничний політик.

Невислуженим і суспендованим ц. к. професором будівництва і копаня фундаментів не компромітував ся би таким круглим нерозумінєм штуки. Адже у вас на техніці повинен дехто розуміти, що се не все одно збудувати льокомотиву до порушування корабля, а збудувати апарат, котрий може перервати ток електричний — ну, візьмім, мільярд разів на секунду. Правда, для такого майстра, що будує льокомотиву, збудоване такого апарату може видавати ся чимсь таким, що вимагає зовсім иньших нервів, ніж наші?...

Критик.

Браво, поет від заграничної політики! Бий техніка технічними аргументами!

Професор.

О, даруйте! Я й не знав, що пан Вінкентий поет.

Критик.

Не друкований доси, але тим не менше вітхнений.

Заграничний політик.

І не швидко буде друкований.

Професор.

А то чому?

Заграничний політик.

З двох важних причин. Одна та: де є та публіка, що могла-б читати і відчути мої поезії?

Професор.

Ну, коли напишете зрозуміло, то — —

Заграничний політик.

Зрозуміло! От іще шабљон! Фраза! Ви професори пишть свої книги і трактати зрозуміло, бо ви промовляєте до розуму. Ми поети виливаємо своє чуते і промовляємо

до чуття, то по що нам зрозумілість? Або коли хочете, нам треба зовсім иньшої зрозумілості, ніж ваша. Ваша логіка, ваше аргументоване, ваші дефініції і дістінкції, се наша смерть. А найгірше те, що ви своєю науковою паплярниною попеували нам мову, зробили її нездатною для поезії. Наші слова зробили ся символами ідей, абстрактів, льогічних процесів, а не чуття. І се є друга причина моєї абстіненції. Хиба-ж я можу вижити чуте могого серця тою самою мовою, котрою висловлюєть ся „два рази два є чотири“?

Професор.

А я думав, що чим серце повне, те устами леть ся. Думав, що ясні ідеї і сильні чуття можна висловити ясними словами. Думав, що ясність і простота —

Артист.

Całuję rączki, uniżony sługa wielmożnego pana do-
brodzieja. Питанє про ясність доторкає по троха могого фаху і тут я сьмію сказати, що шановний професор є на деревляній дорозі, чи як каже Німець auf dem Holzwege. Ясність є один із окликів пережитого натуралізму, котрий голосив: природа! природа! не розуміючи в своїй наївности, що в практиці він на кождім кроці завдавав брехню своїм окликам. Як то се так гарно висловив Ніцше, пане критику?

Критик (декламує).

„Treu die Natur und ganz!“ — Wie fängt er's an?
Wann wäre je Natur im Bilde abgethan?
Unendlich ist das kleinste Stück der Welt!
Er malt zuletzt daran, was ihm gefällt.
Und was gefällt ihm? Was er malen kann!*)

Артист.

От то, то, то! Вся брехня, вся внутрішня суперечність так званого об'єктивізму. Я, мовляв, не видумую, а малюю дійсність, те що є і таке як є! А на ділі що

*) Див. Gedichte und Sprüche von Friedrich Nietzsche. Leipzig, 1898, стор. 73.

виходить? Він малює те, що йому подобається; малює так як уміє, як його навчили, після старих шаблонів. От і правда, і природа, і ясність! І що таке ясність? Природа не знає ясности. Вона знає кольори і відтінки і біл нічого. Ясність, се пуста фраза зарівно в поезії, як і в млярстві. Ми хочемо бути щирі і говоримо: малюємо так як бачимо. Не віримо в ніяку об'єктивну правду, в ніяку безоглядну ясність, а віримо тільки в свої нерви і в свою фантазію.

Професор.

І в зелені коні, червоні дерева, помаранчову траву і кармінове небо.

Артист.

У все те! Передаємо вам наші суб'єктивні враження за цей рік. Більше не годен вам дати ніхто; всі інші тільки обріжуть вас.

Професор.

Ціла штука — брехня, але, як мовив Пушкін, „не возвышающий обман“.

Заграничний політик.

Нашій штуці байдуже до того, чи ви через неї підвищитесь, чи ні. Вона — сама собі мета. Вона — скажімо так, найвищого, найсубтельнішого чуття, а не підходить до підношення в гору стофунтових кльонців. Треба вже і собі соко стояти, щоб могли розкошувати на нею.

Професор.

Значить, штука для вибранців?

Заграничний політик.

Так.

Професор.

А народ! А маси, що також живуть і працюють і мають право до розкошів життя?

Заграничний політик.

Хиба я бороню їм жити і розкошувати на собі? Тільки-ж бо вони не можуть розкошувати на собі своєю поезією, то значить

жити спільним зі мною житєм чутя, то що я винен тому? Чи задля того маю зректи ся своєї вишности, що вони не доросли до мене?

Професор.

Дійсна вишність почуває себе до обовязків супроти низших. Noblesse oblige.

Заграничний політик.

Як кого. Мене ні. Які обовязки сповняє цвіт? Цвите і пахне. Мотилем не орють, цвітами в печі не топлять. Найвиша функція, найвищий обовязок артиста — бути артистом, творцем, бути самим собою. Він незалежний ні від кого, він пан, він цар, він бог. Не він обовязаний до вдячності суспільности, що видала і виплекала його, а суспільність повинна чтити, шанувати, обожати його за те одно, що він є. Бо він цвіт її, сума її найкращих сил, найпіднеслійшого чутя, екстракт її мізку і квінтесенція її нервів.

Професор.

І за ту честь, за той пошановок, за те обожанє чим він має платити суспільности?

Заграничний політик.

Odi profanum vulgus et arceo!

Професор.

Он як!

Заграничний політик.

А так! Його діяльність — се золотий міст від теперішности до будучини. Він пророк. Він видить те, що буде, жиє з тими, що прийдуть колись, розмовляє з ненародженими.

Професор.

Пророків колись побивали каменем.

Критик.

А нині вони пишуть заграничну політику в демократичних або й антидемократичних газетах. Поступ!

Внутрішній політик (входить з провіянтами).

Панове! К чорту естетика! Горілка і закуска на столі!

III.

Снідане кінчило ся, коли адміністраційний слуга підійшов до заграничного політика і з звичайним своїм не то стурбованим, не то заляканим видом, ніби шепчучи, але так, що чули всі, промовив:

— Прощу пана, там до пана якась баба допитує ся.

— Баба? Що за баба? — скрикнув заграничний політик, котрому горілка і розмова про штуку для штуки троха підступила до голови.

— Та... тота... що... пан знають.

Заграничний політик зрозумів.

— А чорти-б її мучили! — крикнув він гнівно і вибіг до адміністраційного льокалю.

Лице слуги прояснило ся по його відході. Всьміхаючи ся добродушно він нахилив ся до критика і шепнув, але знов так, що всі чули:

— Привела йому наслідника престола.

Всі зареготали ся.

Всім була звісна трагікомічна історія, як заграничний політик прийшов до наслідника престола. Одинайцять літ тому з ним склала ся досить незвичайна притчина. Забавивши ся до пізної ночі в веселій компанії, він вернув десь о дванайцятій домів. Він займав тоді кавалерську квартиру, зложену з одного покою і одного передпокою на другім поверсі в офіціні одної великої камениці. Побіч него жили якісь панство і мали служницю, сільську дівчину, зовсім непоказну з лица. Отже доля хотіла, що тої самої ночі панство були на балю, а дівчина ночувала сама в кухні. Заграничний політик вернувши о півночі до дому, напотемки а при тім в нетверезім стані помилив ся дверми і замість до свого передпокою заблудив до кухні. Чи так воно було справді, чи тільки він так а posteriori уложив собі сю історію — не знати, досить, що пізнійше, коли проявили ся наслідки його нічного блукання, він ніяк не міг докладно пригадати собі нічогісінько про ту ніч і про свою пригоду і про саму дівчину. Але історія обернула ся неприємним кінцем для него; дівчина вдала ся до поліції і бідний кавалер мусів платити аліментацию. Дитину від-

дано на село до мамки, мати виздоровівши пішла знов у службу і отсе перед двома роками вмерла в шпиталю, а заграничний політик кожного першого почував гризоту сумління і посилав п'ятку бабі Василиці.

Від року його положенє зробило ся ще неприємнійше. Він оженив ся. Правда, він був на стілько чесний, що упередив свою жінку про обовязок, який тяжить на нїм, і вона не противила ся висиланю п'ятки. Але у него була вже своя дитина, пенсія була досить скупа, посторонні заробітки ще скупійші, то не диво, що той хлопчик там на селі стояв перед його душею як мара. Що з ним буде? Куди подіти його? Він не бачив його ніколи, не цікавив ся ним, ненавидів його як гріх, як помилку, як пригадку чогось страшного, глупого і безглузлого. Але щось треба-ж було зробити з ним. Прийде час, коли баба не захоче держати його далі — і що тоді? Заграничний політик зловив ся, кляв, але не міг додумати ся ні до чого. А коли минув перший, він з легкомисністю властивою поетам забував про свою турботу, спихав її з денного порядку якоюсь фразою в роді: „Якось то буде“, „Ще сьвіт не валить ся“, „Дам його до ремесла“ — і був спокійний, марив та диспутовав про штуку, деклямував Верлена і писав заграничну політику.

IV.

Заграничний політик живо підійшов до баби Василиці. Його лице було червоне, очи палали гнівом.

— Щож се таке, бабо? Ще першого нема! Чого ви напастуете мене?

— Та я, паночку, нічого. Я тільки от —

І вона обернула ся і взявши за плече Петруся, що тулив ся до неї, посунула його троха наперед себе.

— Щож се таке?

— Та се ваш хлопчик. Петрусь. Петрусю, дитино моя, се твій тато. Поцілуй його в руку.

— Ні, ні, не треба! — сквапно крикнув заграничний політик піднявши в гору руку, мов бояв ся дотику якої

обридливі жаби. Він зирнув на хлопчика, але зараз же відвернув ся і говорив до баби :

— Ну, чого-ж ви хочете від мене?

— Та я, паночку, привела вам його. Не можу довше держати його.

— Не можете? Чому?

— Корова здохла. Ні з чого жити. Мушу кидати хату і йти в комірне.

— Але я також не можу взяти його до себе! Подержіть його ще пару неділь, нехай вишукаю для него тут яке місце.

— Пан давно вже обіцяли вишукати. А я мушу задалегідь шукати собі теплого кутика на зиму.

— Обіцяв, обіцяв. І шукав. Але не було доси. І мені обіцяно... за тиждень, за два тижні...

Заграничний політик брехав. Він нічого не шукав, ніхто нічого не обіцявав йому. Але баба вхопила ся за се слово.

— Так знаєте що, паночку. Я лишу його тут у Львові. Тут у мене є кума, на Новім сьвіті. Вона ходить до служби, а хлопець може пробути у неї тиждень або й два, поки ви знайдете що для него. Погляньте лишень, який гарний. Зовсім до вас подібний. Я певно не робила йому кривди, держала його як свого рідного. Шкоду скінчив у селі. А покажи-но, Петрусю, своє сьвідоцтво!

— Не треба, не треба! — скрикнув заграничний політик і винявши срібного гульдена дав його Петрусеві, а бабі дав пятаку.

— Натє, заплатіть своїй кумі, нехай подержить його зо два тижні. Я вже тут постараю ся примістити його. Ну, йдіть, ідіть, бо я не маю часу.

Баба взяла Петрусю за руку і пішла, а заграничний політик вернув до свого товариства. Там зустріли його голосними криками :

— А, іратулюємо! іратулюємо! Гарний хлопчик, гарний! Ну, що? Чутлива була стріча батька з сином?

Заграничний політик увесь запаленів. Сцена, котру він тільки що перебув онтам, у тім бруднім адміністраційнім передпокою, пекла огнем його чутливу душу. Він чув, що се була одна нова сторінка ганьби, сорому і по-

горди для себе самого в його душі і що він до смерти не забуде її, не забуде особливо того несмілого, заляканого, благального, покірного і докірливого погляду великих, яєних, дитинячих оченят Петруся, свого сина. Доси нераз він сумнівав ся, чи то був справді його син і нераз був майже певний, що служниця причепила ся його з доброго дива. Але тепер, побачивши Петруся, він не міг сумнівати ся. Се його син! А про те він поводив ся з ним, як з ворогом, як з чимсь чужим, ненависним. Не міг инакше! Може з часом привикне, полюбить його, але тепер він не міг, не міг дивити ся на него, не міг знести дотику його дитинячої руки, його рожевих уст! Не міг тай годі!

— Гм... Гарний хлопець, правда? Еге! Ну, щож... Дам його десь до ремесла... Нехай працює... А вже-ж, а вже-ж! Не відречусь його!

Заграничний політик говорив ніби до товариства, а властиво для заспокоєня свого сумління. А що сумління не заспокоювалось, то він винав ще корону, післав по більше горілки і закусок. При веселій розмові сніданє протягло ся до першої години. Заграничний політик ішов до дому з горячою головою, ступав твердо, давно вже забув про Петруся, а в душі його брєніли тільки мельодийні вірші Верленові:

O poète, faux pauvre et faux riche, homme vrai,
 Jusqu'en l' extérieur riche et pauvre pas vrai,
 (Dès lors, comment veux-tu qu'on soit sûr de ton coeur?)
 Tour à tour souple drôle et monsieur somptueux,
 Du vert clair plein d' „espère“ an noir componctueux,
 Ton habit a toujours quelque détail blaguer.*)

*) О поете, фальшивий бідахо і фальшивий богачу, правдивий чоловіче, аж до зверхнього вигляду не на правду багатий і не на правду бідний (і супроти того якже ти хочеш, щоби хтось був певний твого серця?); раз ти щедрий до сьмішности і пишаний пан, (переказуєш) від ясної зелені повної надії до скорботної пітьми, твоя поведінка все має в собі дємо з блятера. (P. Verlaine, *Choix de poésies*, Paris 1898, стор. 339).

В ПЛЕН-ЕРІ.

4

V.

Минув тиждень, минули два тижні. Заграничний політик не знайшов місця для свого Петруся, а Петрусь не згодошував ся. Минув перший — не приходила вже ані баба Василиха, ані жадна иньша баба, ані Петрусь. Заграничний політик був троха неспокійний того дня; він так привик, що хтось мусить прийти „доїти його“, що не міг всидіти на місці і аж здивував ся, коли не приходив ніхто. Другого дня він уже не думав ані про Василиху, ані про Петруся.

Минув ще тиждень — було тихо.

Аж ось одного дня до редакції навідала ся стара, згорблена бабуся і забажала бачити ся з паном Вінкентієм.

— Що за дідько? — скрикнув сей, коли слуга повідомив його про візиту.

Бабуся низько кланяючи ся і кашляючи прошамкала:

— Перепрашаю, я від Юзефовой — знають пан?

— Що за Юзефова? Не знаю жадної Юзефовой.

— На Новім сьвітї. Вона до послуги ходить, знають пан?

— Ні, не знаю.

— Та вона сама хотїла йти до пана, але захорувала, лежить... горячку має, небога...

— Але щож мене то обходить? Я її не знаю.

— Та вона каже менї: „Підїть, Антоньова, до того пана, що при газетї — не знаю, чи я добре трафила — вона дала менї стєю карточку, прошу, нехай пан поглянуть.

На карточцї панеру, взятого мабуть із тютюнової обертки, написано було безграмотно жіночою рукою титул часописї і його хрестне імя.

— Ну, добре. Але скажіть же, що се за Юзефова і чого хоче від мене?

— Та вона не хоче нічого, тільки просила запитати пана, чи був у пана той хлопчик, що його лишила у неї якась баба з села?

— А!

Заграничний політик догадав ся.

— Той хлопчик? Ні, не був у мене. Або що з ним?

— Та не знати, прошу пана. Каже Юзефова, що вже тиждень тому, як раз як вона захорувала, він забрав ся і пішов кудись і доси не вернув. Вона думала, що він пішов до пана — каже, що пан мали знайти йому якесь місце.

— А так, так. Ну, і щож з ним?

— Та не знати. Як пішов перед тижнем, так і доси не вертав. То Юзефова неспокійна. Хотіла сама піти до пана, але не може встати. То мене просила: „Ідіть — каже — Антоньова, і запитайте того пана“ — —

— Ні, він не був у мене. Може вернув назад у село до... своєї баби?

Те „своєї“ якось не хотіло вийти заграничному політкови з горла.

— Та може. Але Юзефова боїть ся, щоб його не потягли з собою ті хлопчиська...

— Які хлопчиська?

— Та лямпарти, прошу пана. Там їх у нас на Новім сьвітї цілі купи волочать ся. Батяри такі. В день волочать ся по полю, ніби бавлять ся, а в ночи крадуть з городів, із садів, із подвіря, що тільки захоплять. Один є між ними старший, якийсь термінатор прогнаний від майстра, і той комендерує ними. Але мусять мати й иньших спільників, що переховують крадене, бо ось сими днями вже почали бушувати по стрихах, красти білизну...

— Але що мене те все обходить, жінко добра? — скрикнув заграничний політик, котрий від репортера в редакції чув уже нераз про ту злодійську шайку, що розтривожила весь Новий сьвіт.

— Та того клопіт, прошу пана, що той хлопчик від Юзефовой, заким пішов від неї, дуже був стоваришував ся з тими лямпартами. То Юзефова боїть ся, чи він не пристав до їх спілки.

— Але то не може бути! — скрикнув заграничний політик з таким сьвятим переконанєм, немов знав се на певно. — Він певно затужив за селом і втік на село.

— Га, може бути. Коли пан так кажуть... А може би пан написали там до кого в селї і запитали, чи є він там?

— Добре, добре. Дякую вам за відомість. Зараз нині напишу.

І бабуся кахикаючи пішла.

— Треба написати до тамошнього попа, — подумав заграничний політик. Але що в тій хвилі прийшла иньша робота для газети, потім треба було йти до дому на обід, потім до друкарні до коректи, потім до каварні на нові газети, потім десь до касина, то день минув і листа він не написав. А другого дня й зовсім забув про Антоньову, про Юзефову, про Новий сьвіт і про писане листа.

VI.

Третьої ночі його обікрали.

Злодії підстерegli, коли він з жінкою був на якійсь гостинні, а служниця з малою дитиною спала в остатнім покою. Видусивши одну шибу в вікні, вони всадили нею одного із своїх, очевидно дуже малого хлопця, до середни, сей відчинив їм вікно і вони чисто забрали гардеробу пана і пані, дещо з постелі і з иньших річей, що могли винести без стуку. Все те, як показували сліди, занесли в сад, що притикав до подвіря, а відси пересадивши частями через паркан, вибрали ся в темну, безлюдну вуличку. Тут дальші сліди пропадали.

Але знайшов ся ще один важний слід. Під канапою, що стояла при стіні просто того вікна, через яке вліз перший злодій, заграничний політик знайшов загублений котримсь із злодіїв змінятий і в десятеро зложений піваркуш сїрого паперу зі стемплем на 15 кр. Се було сьвідоцтво, підписане учителькою села Н., бобрецького повіту, а в нїм потверджувано, що Петро Гарасямів, 11 літ, скінчив однокласову школу в тїм селі і проявив дуже добру память, цікавість, пильність і взірцеву обичайність.

Заграничний політик передав се сьвідоцтво комісареві, що провадив досліди в справі сеї і кількох иньших, зовсім подібних крадіжей.

— Се правдоподібно той самий пташок, котрого вони всаджують першого крізь видушену шибу до покоїв і ко-

трий їм відчиняє вікна, — мовив комісар. — Є надія, що швидко будемо мати їх усіх у руках.

Заграничний політик хотів ще щось сказати комісареві. В його серці щось пекло, щось бунтувало ся і кричало, але уста мовчали.

За кілька день йому дали знати, що всю шайку арештовано, віднайдено її криївку і забрано покрадені річи. Він пішов до поліції з жінкою. Там уже була ціла купа пошкодованих. З прокляттями на устах вони перебирали крадені річи, віднаходячи свою власність. Жінка заграничного політика також подала ся до сеї роботи, над котрою провадив догляд один поліцейний ревізор. Заграничний політик тимчасом розмовляв з комісарем.

— А що, є й той малій? — питав він.

— Є. О, то небезпечний пташок! Подумайте: виняв ніж і почав боронити ся, коли його хотіли арештувати. А само таке мале — хрущ!

Серце заграничного політика тріпало ся сильно, але уста були заціплені.

— Щож буде з ним? Не вже дасте його до криміналу?

— Е, ні! Відставимо його цюпасом на місце вродження і накажемо громадській власти, щоб дала його десь на службу і мала над ним пильний догляд.

Заграничному політикові зробило ся лекше на серці.

— Зараз там напишу, щоб подержали його пару день і дали мені знати. Сам поїду, візьму його і приміщу десь, — подумав він і заспокоїв ся на тій думці.

Розуміє ся, що листа того дня не написав, другого дня подумав, що ще пора, а третього дня забув.

VII.

Петруся продержали три тижні в поліцейнім арешті. Тут він пройшов перший курс злочинської науки. Потім його відвели під конвоєм у рідне село, а з ним разом пішло й письмо, де розповідано його історію і наказано громаді, щоб держала його у себе під дозором.

— От тобі й на! — мовив вїйт. — Маємо сьвіжого злодія. Пішла дитина з села, як дитина, а тепер нам привозять злодія. І що нам з ним робити?

Нїхто не вмів відповісти на се питанє.

— Візьміть його, куме Йване, — мовив вїйт до одного радного.

— Я? А на що мені його? Роботи з него нїякої, а ще до того — злодій! У Львові практикований! Нї, дякую красенько!

Те саме говорили й усі иньші.

— Га, нема що робити, — мовив вїйт, — візьму його сам. Нехай живе у мене. А від баби Василюхи вивідаємо ся про його батька, може він схоче відібрати собі його.

Радні аж тепер поміркували, що се по троха пахне інтересом, але вже було за пізно. Стало на тім, що Петрусь має лишити ся у вїйта.

— Слухай, хлопче, — мовив до него вїйт, коли його привели до громадської канцелярії. — Громада присудила, щоб ти жив у мене. Я тобі кривди не зроблю, але справуй ся добре! Памятай собі, у нас не Львів. У нас по чужих хатах і коморах лазити не можна, бо як зловлять, буде біда. Справуй ся добре, кажу тобі. Будеш добрий, буде й тобі добре, а нї, то краще було тобі й не родити ся на сьвіт.

Коли-б Петрусь ще перед трьома місяцями був почув таку мову звернену до себе, був би розплакав ся зо встиду. Тепер він вислухав тих слів спокійно, мов закаменїлий, не тільки без сліз, але й без тіни румянцїв на лицї.

Тиждень він пробув у вїйта. Його держали остро, давали мало їсти, гнали до роботи, поштуркували і лаяли. Одної ночі він забрав своє манатє, прихопив дещо й з вїйтівського і щез. Другого дня прийшов зі Львова лист без підпису до начальника громади, щоб був ласкав донести на адрес „Певний“, *poste restante* у Львові, чи є там у селї такий а такий Петрусь Гарасимів і у кого він пробує. Прочитавши сей лист вїйт плюнув гнївно, подер його на шматочки і пробуркотїв:

— Щезай маро! Зломи голову без мене!

VIII.

Минули два місяці. Після незвичайно довгої і лагідної осені настала відразу люта, морозна зима. Снігу насипало в коліно, вітри ревли понад Львовом, що ночі приходили відомости про великі заметі, про спізнєння залізниць, про перерви на телеграфічних дротах. А разом з тими відомостями почали приходити й інші — про голод у краю, про брак паші, про дорожнечу, про мордованє коней по селах. Зима відразу страшним ушпирем налягла на галицьку землю.

Було се в половині січня. Минула дванайцята година. В редакції звісної нам демократичної газети пусто вже, співробітники порозходилися всі крім заграничного політика, що забалакавши ся перед тим кінчить ще якусь статю.

А в тім дзінь-дзінь-дзінь! — задзвонив телефон. Заграничний політик покинув писанє, підійшов до телефону, віддзвонив і притулив слухавки до ух.

— Хто там? — запитав він.

— Чи редакция?

— Так.

— Я поліційний комісар. Прошу прислати репортера. Власне їде комісія на Янівське.

— В якій справі?

— В справі тої пожежі, про яку донесено нині рано.

— Дякую! Зараз буду там!

В ранішнім номері газети було коротко донесено про загадкову пожежу: горів військовий маґазин з сіном. Огнева сторожа від самої півночі працювала над зльокалізованєм і погашенєм огню. Треба було конче користати з нагоди і їхати на місце. Репортера не було, а в редакції було таке правило, що в разі потреби кожний співробітник має обняти репортерську службу, щоб обслужити газету. Прийшлось заграничному політикови їхати на сю пожежу. Він узяв дорожку і погнав на Янівське.

Маґазин — се була величезна шона: дах опертий на стовпах, без стін, тільки між стовпами повбивано поперечні дрючки в відступнах одного метра. Сей маґазин стояв на кінці обширної площі, за стайнями, досить далеко від

вулиці і відгороджений від неї високим парканом. Тепер ще сіна з него не брали, він був повний аж під самий дах, містив кілька тисяч сотнарів сіна. Яким способом міг він запалити ся?

Хоча огонь побачено ще не довго по півночі, то й доси не вдало ся вгасити його цілком; діставши ся в гллуб збитої маси сіна, він бушував у нутрі величезного стога і наповняв цілу площу, ба, цілу околицю густим, душним димом. Від ночі вояки в спілці з огневою сторожею лили воду на сю купу сіна і хоча зверху вона стояла зовсім чорна і мокра, то клуби диму, що раз-у-раз ішли з нутра, сьвідчили, що там огонь не згас. І справді досить було в однім місці якийсь час перестати лити воду, а з того місця від внутрішнього огню піднимали ся клуби пари, а за кілька хвиль показували ся огняні язички. У гасильщиків опадали руки з утоми.

— Ще від коли живу, не бачив такого! — мовив начальник огневої сторожі до комісара, що власне в товаристві кількох газетярів прибув на місце нещастя. — Сотки стирт гасив я вже, але все огонь держав ся верха, а тут він у середині. Виглядає зовсім так, як коли би з середини почало горіти.

— Може сіно було гниле і загоріло ся? — мовив комісар.

— Ні, пане комісарю, — мовив фірер, що мав команду над компанією вояків, призначених до помочи огневій сторожі. — Сіно було сухе. Під моім оком його складали, я на тім розумію ся.

— Чи не ночував тут хто?

— Ночував? Хто-ж би тут міг ночувати?

— А ви обдивляли добре що дня маґазин?

— Ні. Не було по що.

— А, так!

І не розмовляючи довше комісар закурив цигаро і пішов понід паркан, що відділював касарню від вулиці. Під парканом росли корчі, будяки, всякі хащі. Все те тепер було сухе, поломане, завіяне снігом, а про те легко було в тім снігу відкрити вузеньку стежку, злегка завіяну вчорашньою метелицею; вона вела від горючого маґазину

в один кут до паркана. Приклякши на землю і розгорнувши недавно наметений сніг, бадиле і сіно напхане на купу, комісар відкрив під парканом досить обширну яму, котрою можна було з вулиці пролізти сюди.

Газетярі пильно слідили за кожним його рухом і по-витами його відкрите голосними окриками.

— От бачите! Секрет потроха вияснює ся! Тут бу-вали гості.

— Певно крали сіно.

— Або крали — се би ще байка, — мовив комісар і його лице нараз поблідло, немов від якоїсь страшної думки. — Або — —

Він не договорив і поспішив до горючого магазину.

— Або що? Або що? — допитували цікаві газетярі.

Комісар не відповів на се питанє. Обходячи довкола горючої купи сіна, так близько, як тільки позволяв на се докучливий дим, він пильно вдивляв ся в чорну, обгорілу стіну збитого сіна. Нараз в однім місці він зупинив ся і махаючи руками покликав до себе газетярів.

— Що там? Що там?

Комісар не говорив нічого. В тім місці, де він стояв, було горячо, бухав дим змішаний з парою, запирало дух і гризло очи. Але комісар не вступав ся з місця, стояв мов причарований чимсь страшним.

Газетярі звільна наближали ся.

— Що там? Що там?

Комісар не мовлячи нічого показав пальцем у одно місце.

З обгорілого сіна виетирчувало щось чорне, грубе; придивляючи ся ближше можна було розпізнати пару ніг у чоботях.

В тій хвили повіяло димом і жарою просто в очи влазливим сьвідкам, немов пожежа була гнівна на тих людей, що підглядали її секрет. Усі повідскакували.

— Тут хтось є! Тут хтось є! Тут чоловік у сїні! — закричали газетярі.

— Дай Боже, щоби тільки один, — ляконічно мовив комісар.

— Як то? Як то? Мало би бути більше?

— Боюсь, що так. Бачите панове, підкопано паркан, стежка втоптана, — значить, не один ходив тут ночувати. Скажу вам по секрету: ми давно вже шукаємо за одним таким масовим нічлігом. Маємо певні сліди, що ціла купа підозрених волоцюг ховаєть ся кудись на ніч, западаєть ся мов під землю. В день раз сего, раз того видно в місті, але в ночі ані руш його здібати. Кільканайцять разів робили ми облави, перешукували всі лазні, всі цегольні, всі звінені нам злодійські скритки. Богато пташків наловили, богато страшеної нужди і горя набачились, але деяких найнебезпечніших фацетів ніяк не могли запопасти. Бою ся, щоб отсе не було їх гніздо.

— Ну, в такім разі ви могли-б дякувати Богу, — жартував заграничний політик. — Хто тут ночував сеї ночі, той уже безпечний на віки.

Відомість про те, що в скарбовім сїні видно трупа якогось чоловіка, донесла ся зараз до коменди. За хвилину прибув на місце капітан в товаристві кількох офіцерів, далі генерал зі своєю свитою, прикомендеровано ще кілька компаній війська і велено їм систематично розбирати шопу і поміщене в ній сїно. Робота була небезпечна; де тільки рушити, всюди бухав огонь. Аж по кількох годинах важкої праці опановано його, роскидавши весь верх і приваливши сїно грубою верствою снігу. Тоді почали ся пошукування з боків. При ненастанній праці сикавок, звернених в те місце, де видно було ноги, розгорнено там вигоріле сїно і витягнуто ті ноги. На диво всіх се були самі ноги — решта тіла згоріла на вуголь. Але йдучи далі за тим слідом стражники побачили сліди глибокої нори викопаної в сїні і в тій норі зараз на вході знайшли другого трупа. Він лежав головою до отвору, а цілим тілом вкопаний у сїно; тепер голови не було, згоріла на попіл, а решту тіла витягли з сїна. А за сим одним знайшли другого, третього, десятого... Цілий ряд страшно обгорілих, повикривлюваних голяків. Тут були зівялі старці і молоді парубки, дівчата і старші жінки, ціла збиранина великоміської нужди, зопеутя і роспуки. Комісар ходив мов строений. Адже се відкрите — страшений удар для репутації столиці краю і її власти безпеченства!

Вже вечеріло. Вояки з правдивою лютістю, з якимсь шаленим гнівом кидали ся на ту страшенну стирту, що пожерла стільки живих людей, розривали її, тлумили снігом і водою решти огню, шукали нових, ще нових жертв. І знаходили. Показало ся, що в стирті була не одна така нора; швидко відкрили другу і третю, а в кожій повно трупів. До вечера відкопано їх сорок, не числячи кількох рук, ніг та голів, що лишили ся окремо і не можна було знати, до якого трупа приложити їх. Усі сьвідки сих страшних розкопок стояли мов осуджені, немов усіх їх прилапано на співучасті в страшнім, нелюдськїм злочині. Комісар спокійний, хоч блідий, пояснював свою думку.

— Видно котрийсь із них вернув пізно в ночі п'яний з цитаром у зубах і так заснув. Огонь заскочив їх усіх у сні.

В тій хвилі вояки, що розпорпували решту сїна, підняли крик. Віднайшли ще одного трупа. Сего, видно, огонь заскочив не сонного, бо він мав на стільки притомности, що руками і головою вкопав ся в низ, до поденя, на котрім накладене було сїно. Знав, що подумя і дим ідуть у гору і думав виратувати ся низом, пролазячи попід подене. Але помилив ся, бідний. Верства сїна була занадто груба, він не встиг докопати ся до самого поденя. Дим задусив його, ноги обгоріли зовсім, але верхня часть тіла була ціла, бо сїно, в котрім вона була закопана, лишило ся неспалене. Витягли його з нори. Се був малий хлопчик, несповна дванайцяти літ. Його положили лицем на сніг. При сьвітлі заходового сонця комісар зараз пізнав його і обертаючи ся до пана Вінкентія промовив:

— А, пане, се ваш знайомий!

Пан Вінкентий зирнув і затряс ся мов у лихорадці.

— Мій... зна...йомий?

— А так, той що помагав обікрасти вас. Знаєте, що ви знайши його сьвідоцтво! Петро... Петро... як то він?... Гарасимів.

Пан Вінкентий стояв як труп і не сьмів глянути на те маленьке, до половини перепалене тіло, на те пожовкле і посиніле лице, на ті широко розняті уста, на ті витріщені в передсмертній трівозі очи, на ті рученята, що судорожно заціплені держали ще по жмутові сїна.

— Відки він міг тут узяти ся? — ледво переводячи дух промовив пан Вінкентий бачучи, що всіх очи обернені на него і всі немов ждуть від него якогось слова.

— О, ми давно сліди́мо за ним, але все висковзував ся нам з рук, як вюн. Знаєте, його відвели були в село. Побув там тиждень у вїйта і втік. Блукав десь зо дві неділі, потім появив ся у Львові. Кілька разів уже ось-ось мали його арештувати і все висмикував ся з наших рук. Раз знайшли його були на нічлігу в жидівській лазні під лавкою; поліціянт не знав його і пустив, коли зачав просити ся. Потім ночував по цегольнях. Раз мало не замерз у якійсь загаті, а отсе тепер тут знайшов своє.

IX.

Того вечера пан Вінкентий не вернув до дому на вечерю. Стривожена жінка вже збрала ся, щоб іти шукати його, коли два якісь панове заїхали дорожкою перед дїм і майже на руках винесли його до гори сходами і ввели до покою.

— Боже! Що се? — скрикнула перелякана пані.

— Нічого, нічого, — шептом мовили панове. — Видно, пан добродій трошечка... теє. Прошу, де його положити?

І не чекаючи відповіді вони положили його на софі, поклонили ся пані і пішли.

А пан Вінкентий, паний як ніч, плакав і балакав-балакав.

— Гунцвот не моє імя, коли не дам його до ремесла! Буде чодовіком. Ніжки згоріли, животик згорів, кишечки видно... Лист, лист, зараз треба лист написати!

Les sanglots longs
Des violons
D'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.

Жінка стояла над ним з заломаними руками і не знала, чи плакати, чи гнівати ся, чи посилати по лікаря.